

Watermachines als smeerolie

Menselijke mozaïek in Dommelvallei laat ambities stromen

De Dommel met op de achtergrond de Kloptoren van Sint-Oedenrode (foto: Rinus van der Heijden)

Brabant en water. Op het eerste gezicht niet de meest logische associatie. Denkend aan Brabant zie je vooral zandverstuivingen, heidegebieden, bossen en weilanden. Toch lijkt water gek genoeg een ideaal middel te zijn om in deze provincie de urgente ruimtelijke problemen van stad, natuur en landbouw aan te pakken. Hoe dat werkt? We zoomen in op zuidoost-Brabant en trekken een dag op met betrokken ambtenaren, vrijwillige professionals en creatieve lokale ondernemers in Sint Oedenrode ('Rooi'), een schilderachtig dorp gelegen boven Eindhoven. Zij hebben zich verenigd in Mozaïek Dommelvallei. Onder deze noemer wordt het stroomgebied van de Dommel toekomstbestendig gemaakt.

Warme start

Anne van Kuijk is adviseur ruimtelijke kwaliteit bij de provincie. Vandaag leidt ze ons rond door haar 'Mooi Rooi', samen met Rinus van der Heijden (vrijwillig professional, oud-directeur BTL-advies). Later schuift ook Clemens Kerstholt aan (strategisch adviseur gemeente Meierijstad). Vanaf station Best is het een korte autorit naar de eerste stop van de dag, het kerkdorp Boskant. We worden ondergedompeld in de verjaardag van natuurmens Theo Sonnemans, opvallende verschijning én ereburger van Rooi. De houtsnij kunstenaar wordt 80 en viert dat te midden van familie. Wij mogen aanschuiven bij koffie en gebak. Een warm begin van de dag, vol wijze lessen van Theo voor de rest van het bezoek. 'As ge ut hier niet ziet, dan hoefde nie verder te gaon, want dan ziedu ut nergus'. De lat van de excursie ligt hoog, dat is duidelijk.

Watermachines

De lat van de provincie ligt ook op ambitieus niveau. Brabant wil bovenaan in het linkerrijtje van aantrekkelijke Europese regio's belanden. Minimaal in de top 5. De opgave is niet eenvoudig. Ruimtelijke masterplannen vanuit de ivoren provincietoren hebben hun langste tijd gehad, gemeenten kampen met de erfenis van een te optimistisch grondbeleid en de intensieve landbouw staat onder maatschappelijke druk. En dan is daar ook ineens dat water.

'Onze gasten kunnen straks per boot een terrasje pikken op de markt'

Klimaatverandering in deze provincie laat zich langzaam maar zeker merken. In de winter is het vaak veel te nat, in de zomer veel te droog. Rijksbouwmeester Floris Alkemade ontdekte - samen met LOLA Landscape Architects en Architecture Workroom Brussels - dat juist het water in Brabant een dankbaar hulpmiddel kan zijn om de provincie beter aan te laten haken op de vaart der volkeren [zie kader

'De provincie op het weefgetouw']. Zij bedachten het principe van de zogenaamde watermachines. Slimme ruimtelijke koppelingen waarbij het probleem van de een kan meehelpen aan de oplossing van de ander. In Rooi hebben ze dit gedachtengoed omarmd. Al was het maar omdat Floris als betrokken dorpsgenoot volop meedenkt en meedoet in Mozaïek Dommelvallei. Inmiddels zijn er 22 initiatieven, van rijp tot groen. Al doende wordt er hier volop geoefend met de nieuwe werkelijkheid van de omgevingsvisie.

Succesvol roeien met lokale riemen

We bezoeken een watermachine in wording: het streekpark Kienehoef dat grenst aan het dorp. Hier bouwde ondernemer Rob Janssen al een nieuw horecapaviljoen met de historisch verantwoorde naam 'De Helden van Kien'. Via een werkatelier kwam hij in contact met 'mozaïekmakelaars' Rinus en Clemens. Nu werken ze samen plannen uit voor een natte verbinding van de camping met de dorpskern. 'We trekken de Dommel een stuk door zodat de rivier aansluit op onze parkvijvers. Die doorstroming is goed voor de waterkwaliteit. Hoef ik niet meer zo vaak te baggeren'. Er hoort ook een recreatieve kanskaart bij dit mozaïekspel. 'Van oudsher staan we bekend om onze roeiboten. Onze gasten kunnen straks per boot een terrasje pikken op de markt. Het voordeel voor Waterschap De Dommel en de provincie is dat we zo extra water kunnen bufferen'. Een andere kans is de woonwijk die langs de vaarroute ligt: de riolering is toe aan een grondige renovatie en een gescheiden systeem

‘Ik ken de vader van Rob al jaren, da’s goed volk’

kan hiermee prima worden gecombineerd. De nieuwe arm aan de Dommel maakt het immers makkelijker om het hemelwater af te voeren. Rob is verder druk in overleg met de gemeente om de uitvoering van terreinbeheer over te nemen. ‘Ik leer heel veel van dit proces, krijg begrip voor het politieke proces. Maar het is ook weleens lastig, je moet wennen aan elkaars taal en cultuur. Het woordje ondernemer heeft bij sommigen een negatieve lading. Maar het scheelt dat we zelf ook hier in de buurt wonen. We krijgen meestal juist veel vertrouwen’. Clemens beaamt dat het continu zoeken is naar strategisch en tactisch optimale snelheden. ‘Ik zeg altijd tegen mijn collega’s: wat zich hier voltrekt is geen búrger-, maar overheidsparticipatie. Als ambtenaar moet je dus leren loslaten. Dat moet je durven, al helpt het als je er ruimte voor krijgt. Eigenlijk ben ik vooral bezig om de maatschappelijk gevoelde opdracht om te smeden tot een bestuursopdracht. En dan een bestuursopdracht die collegebreed wordt beleden, beter nog, wordt bedreven. Want wat wij doen gaat veel verschillende bureaus in de systeemwereld aan. Rinus vult aan. ‘Ons voorstel vanuit Mozaïek Dommelvallei aan de bestuurders is om ons gewoon even aan de slag te laten gaan, met gelijkwaardigheid als uitgangspunt. Hier kan het lukken, het vertrouwen is groot. Al was het maar omdat we elkaar en elkaars families kennen. Ik ken de vader van Rob al jaren, da’s goed volk’.

Te veel kunstmest verstikt initiatiefkracht

Aan tafel bij ‘De Helden van Kien’ serveert Rob een heerlijke lunch. Natuurlijk met de nodige streekproducten. Rob is op vele terreinen in zijn dorp actief. Samen met andere ondernemers investeert hij bijvoorbeeld in een lokale melkveehouder die mest op innovatieve wijze wil vergisten. ‘Een waardevolle bijdrage om de mestproblematiek in een kleinere cirkel op te lossen, ik geloof daarin en dan steun ik zo’n man graag’. Rob heeft de investeringsambitie van geen vreemde. Zijn vader werkte jaren voor de Rabobank, kent de agrarische regio op zijn duimpje. ‘Eigenlijk deed pa hetzelfde werk, maar het zijn echt andere tijden. De banken doen sinds de crisis erg moeilijk over dit soort projecten’. Rob ziet zijn bijdrage aan Mozaïek Dommelvallei vooral heel praktisch, hij verdiept zich niet te veel in de papierwereld. Behoeftte aan bovenregionale uitwisseling heeft hij niet. ‘Ik lees geen rapporten, ik luister vooral. Zo heb ik veel opgepikt van Floris. Daarna wil ik gewoon aan de slag. Stap voor stap, van dag tot dag. Ik blijf dan het liefst onder de radar, werk m’n ideeën samen met betrokkenen verder uit. Nóg meer informatie zou werken als een extra laag kunstmest die je over je heen krijgt. Dat verstikt. Laat mij maar hier in Rooi goede dingen doen, da’s al ambitie genoeg’.

Maken vele kleintjes die ene grote?

Anne herkent die lokale betrokkenheid bij zichzelf. ‘Bijzonder is dat mijn vader ook met dit thema bezig was. Na zijn pensioen deed hij vanuit heemkundige interesse onderzoek naar historische (water)structuren ten zuiden van het dorp. Het geeft me veel energie om in mijn eigen omgeving zoiets te kunnen ondersteunen, zijn werk voort te kunnen zetten. Ik voel ook een grote verantwoordelijkheid. Natuurlijk, het heeft lastige kanten wanneer je als provincieambtenaar meewerkt aan verbetering van je woonplaats. Het verwijt van

‘Het verwijt van belangenverstremgeling ligt op de loer. Maar ik ga zo’n discussie altijd gewoon aan’

belangenverstrengeling ligt op de loer. Maar ik ga zo'n discussie altijd gewoon aan. Ik vertrouw wat dat betreft steeds beter op mijn intuïtie'.

Is het een kwestie van schaal, is de menselijke maat van 22 initiatieven langs de Dommelvallei een bepalende succesfactor? Maken vele kleintjes een grote oplossing, of blijft het tempo daardoor te laag? Anne erkent dat dit een probleem kan zijn. De ruimtelijke opgaven in Brabant vragen soms ook om doorpakken op een groter schaalniveau. 'Op dit moment ben ik betrokken bij de Stijlprijs, daar zoeken we naar de parels in de provincie. Plekken waar mensen met hart en ziel hebben gewerkt aan hun omgeving. Ik heb veel van die initiatiefnemers gesproken. Meestal redeneren ze net als Rob. Zodra de schaal groter wordt dan lijkt de energie veel lastiger op te wekken'.

Tot slot

Watermachines als smeerolie voor ruimtelijke opgaves. Een in potentie succesvolle aanpak in Brabant, met de Dommelvallei als werkend voorbeeld. Wat valt op bij die aanpak?

Natuurlijk de multisectorale benadering of beter gezegd: men volgt het gezonde boerenverstand bij het zoeken naar gedeelde belangen. Ondernemers en ambtenaren willen van elkaar leren. Het helpt dat betrokkenen elkaars families al van oudsher kennen. Gedeelde wortels scheppen vertrouwen. Maar gedeelde wortels scheppen ook verwachtingen. Je moet als ambtenaar over een zekere verlegenheid heen durven stappen om in eigen dorp zo'n actieve rol te spelen.

'Wie het kleine niet eert, maakt het grote verkeerd'

In deze casus zijn ambtenaren als Anne en Clemens belangrijke waterdragers tussen leef- en systeemwereld. Hun persoonlijke betrokkenheid legt zeker gewicht in de schaal bij gesprekken op hogere (bestuurlijk en ambtelijk verkokerde) schaalniveaus. Maar het blijft lastig. Sint

Oedenrode is net gefuseerd tot Meierijstad met alle bijbehorende organisatieperikelen, en veel ambtenaren bij de provincie hebben nog weinig *fingerspitzengefühl* bij de nieuwe omgevingswet. Om het urgentiegevoel in die systeemwereld verder te verhogen zou een informele sessie met sleutelspelers wellicht kunnen helpen.

De vraag die open blijft is of het tempo hoog genoeg ligt om de ruimtelijke opgaven van Brabant te tackelen. Maken vele kleintjes één grote of moet er meer hooi op de vork? Jonge ambitieuze ondernemers als Rob zijn de drijvende kracht achter veel plannen, maar ze lijken vooral persoonlijke brandstof te hebben voor lokale projecten. Té grote initiatieven hebben wellicht meer nodig dan water als smeerolie? Of is het de kunst om juist de verbindende lessen te trekken uit al die kleine mozaïekstukjes? In de woorden van dorpsheld Theo Sonnemans: 'wie het kleine niet eert, maakt het grote verkeerd'.

Dit artikel is gebaseerd op een locatiebezoek in april 2017 van Hans Leeflang (destijds adviseur Ruimtelijke Activering bij het ministerie van Infrastructuur en Milieu) en Berny van de Donk (zelfstandig adviseur storytelling en gebiedsontwikkeling / tekstschrijver).

Meer weten? Neem contact op met info@bernyvandedonk.nl / www.bernyvandedonk.nl / 0637330336

Wat is 'Mozaïek Dommelvallei'

Dit initiatief is een regionaal vervolg op MozaïekBrabant. Het Brabantse mozaïek is ontwikkeld vanuit de vijf grote steden in Brabant. Tussen deze steden liggen dorpen, natuur en productielanden in een verwevenheid met deze stedelijke omgeving. Deze Dommelvallei-gemeenten grijpen de kansen van deze vernieuwingsstrategie aan om te participeren: natuur en productieland reikt de hand naar de Brabantse steden.

Het stroomgebied van de Dommel markeert een relatief autonoom functionerend watersysteem, waarbinnen een pilot voor herontwikkeling kan worden aangegaan. In deze pilot zijn slagkracht, innovatief samenwerken en verbindingen stad/land de argumenten voor begrenzing van het plangebied: de Dommelvallei-gemeenten tussen Eindhoven en 's-Hertogenbosch en de gemeenten die de Dommel verbinden met de Maas. De daarin actieve waterschappen, Het Groene Woud, AgriFood Capital, betrokken gemeenten, belangenorganisaties en kennisinstituten participeren in het Manifest "MozaïekBrabant voor Dommelvallei-gemeenten". Bottom-up wordt samengewerkt in een open, resultaatgerichte en kennis delende samenwerking voor financiering en uitvoering.

Uitvoeringsprogramma

Het uitvoeringsprogramma Mozaïek Dommelvallei is eind september 2016 ingediend bij de provincie Noord-Brabant. In het uitvoeringsprogramma staan onder meer de ambities van Mozaïek Dommelvallei, de organisatie ervan en alle projecten waarmee de plannen tot uitvoering worden gebracht. Alhoewel dit programma op bestuurlijk en ambtelijk niveau met enthousiasme is ontvangen neemt de besluitvorming meer tijd dan gedacht. Bij een dergelijke integrale benadering waarbij de samenleving in vele geledingen betrokken is kan dat misschien ook niet anders. De aanpak heeft meer weg van een spannende, gezamenlijk te ondernemen expeditie inclusief onvoorziene hobbels en steile leercurves dan van een strak geplande marsroute met duidelijk zicht op de horizon.

<http://dommelmozaiek.nl/>

MozaïekBrabant: de provincie op het weefgetouw

Wie het provinciehuis in Den Bosch bezoekt kan er niet omheen: een imposant wandtapijt van 12 bij 3 meter met de kaart van Brabant. Het tapijt is de vertaling van de resultaten van een onderzoek, waarbij de koppeling tussen natuurgebieden, de steden en landbouwgebieden in Noord-Brabant en de zes nieuwe ontwikkelprincipes ('watermachines') met elkaar zijn verweven.

(foto: provincie Noord-Brabant)

De provincie Noord-Brabant gaf in 2014 opdracht voor een ontwerpend onderzoek* naar bouwstenen voor een nieuw provinciaal ruimtelijk beleid. Brabant is een mozaïek van vele vormen van grondgebruik in hoge en lage dichtheden, met steden en dorpen, intensieve landbouw en veel kleine industrie, en met veel natuur en water. Hoe kunnen de steden gezamenlijk iets doen dat ze alleen niet kunnen? Waar liggen de kansen en wat zijn de barrières? Wat is nu eigenlijk de kracht van het Brabantse stedelijke landschap, wat zorgt er voor samenhang en wat (ver)bindt de verschillende ambities en spelers?

Uit het onderzoek blijkt dat de principes van het huidige beleid hun werking hebben verloren en het beleid zich te veel richt op losse aandachtsgebieden. Een nieuw beleid moet verbindingen maken tussen steden, landbouw en natuur en de gebruikers. Het verbindend element daarbij is water. Kunnen we het water intelligenter inzetten en hoe kunnen we water zo gebruiken dat het oplossingen biedt? Samenwerking is cruciaal en de overheid moet meer ruimte laten voor initiatieven vanuit de samenleving. Innovatief ondernemen gaat krachtiger worden en Brabant heeft de kennis en uitvoeringscapaciteit daarin mee te gaan.

Anne van Kuijk schreef een interessant artikel over de geleerde lessen van deze reis met het tapijt (https://issuu.com/plandag/docs/plandag2015_publicatie, pagina 85).

* uitgevoerd in het kader van IABR door LOLA Landscape Architects, Floris Alkemade Architects en Architecture Workroom Brussels